

پیامدهای دستکاری نرخ مالیات ارزش افزوده بررسی شد

شمشیر دو لبه در آمدزایی و افزایش نابرابری

امیرعباس آذرنوبند: مجلس در حالی در صحن علنی کلیات لایحه بودجه ۱۴۰۰ را رد کرد که خبرهایی از کمیسیون تلفیق به گوش می‌رسید که به نظر می‌رسید در صورت تصویب لایحه اصلاحیه کمیسیون تلفیق بحث‌های فراوانی به راه افتد. از افزایش نرخ تسعیر هر دلار آمریکا به ۱۷ هزار و ۵۰۰ تومان تا خبری مهمم که از افزایش نرخ مالیات ارزش افزوده به ۱۵ درصد خبر می‌داد. اگرچه این خبر در هیاهوی اخبار کشمکش‌های مجلس و دولت نشنیده گرفته شد اما از اهمیت آن نمی‌کاهد. به طور کلی مالیات در جهان امروز نه‌تنها یک منبع درآمد برای هزینه‌های جاری دولت‌ها است

به گزارش **صنعت** مالیات ارزش افزوده در سال ۱۹۱۸ میلادی از سوی یک تاجر آلمانی معرفی شد و فرانسه نخستین کشوری لقب گرفت که در سال ۱۹۴۸ و پس از پیروزی مقاومت بر نازیسم آن را انتخاب و اجرا کرد. به تدریج و در طول زمان این نوع از مالیات‌ها بین کشورهای مختلف جهان رواج پیدا کرد و در سال ۱۳۸۷ ایران نیز با پیاده‌سازی سیستم مالیات

ارزش افزوده به این دسته از کشورها پیوست. اکنون این نوع مالیات نه‌تنها به‌عنوان یکی از منابع درآمدی اصلی دولت‌ها مطرح شده بلکه دولت‌ها اهداف دیگری را نیز در استنقرار این نظام مالیاتی دنبال می‌کنند که از مهم‌ترین آنها می‌توان به شفاف‌سازی مبادلات اقتصادی، آشکارسازی اقتصاد زیرزمینی و حذف سایر مالیات‌های فروش اشاره کرد که پدیده

مزایا و معایب مالیات ارزش افزوده

می‌دهند از این ابزار استفاده کنند. از جمله اینکه به سبب وسعت دامنه وصول این مالیات به اغلب کالاها و خدمات را دربر می‌گیرد مالیات یادشده را به ماشین چاپ اسکناس برای دولت‌ها هم معرفی کرده‌اند. دلیل آن هم به دامنه این نوع مالیات برمی‌گردد که طیف وسیعی از کالاها و خدمات را دربر می‌گیرد. مالیات‌هایی که با اهداف متعادل‌سازی توزیع درآمد یا ایجاد کارایی بیشتر اقتصادی عمل می‌کنند، دارای پایه مالیاتی کوچک‌تر و نیز نرخ مالیاتی بالاتری هستند. از طرف دیگر افزایش نرخ مالیات نیز به دلیل از بین بردن انگیزه تولید و تشویق فعالیت‌های زیرزمینی، فرصت‌های فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات را بیشتر و در نهایت درآمد دولت را کمتر می‌کنند.

نرخ تورم عنوان کرده‌اند. از سوی دیگر کشورهای استفاده‌کننده از این مالیات این نگرانی را تأیید نمی‌کنند اما قابل کتمان نیست که مالیات ارزش افزوده مانند هر سیاست انقباضی دیگری عمل می‌کند. با این حال، اگر با اعمال مالیات ارزش افزوده پیش از افزایش عرضه کل، تقاضای کل در کشور افزایش یابد کمبود عرضه می‌تواند افزایش نرخ را هم به بار آورد.

کشورهای مجری مالیات ارزش افزوده بنا بر دلایل گوناگون برخی از کالاها و خدمات را از مالیات ارزش افزوده مستثنی کردند و یکی از منطقی‌ترین پذیرفته‌شده برای اعطای معافیت، کاهش اثر تنازلی است.

از سوی دیگر، بار مالیاتی درصدی از درآمد خانوار است که به‌عنوان مالیات نهایی پرداخت می‌شود. از این رو، هزینه‌های خوراکی و غیرخوراکی صرف‌شده برای خرید کالاها و خدمات در نرخ مالیات ارزش افزوده ضرب و میزان مالیات پرداخت شده روی هر کالا یا خدمات محاسبه شده است. سپس مجموع مالیات پرداخت‌شده روی کالاها و خدمات از سوی هر دهک بر درآمد همان دهک تقسیم و بار مالیاتی به دست آمده است. اما کاستی اصلی این محاسبه آن است که فقط میزان مالیات پرداخت‌شده روی کالاها مشمول به دست آید. چون مالیات ارزش افزوده یک مالیات مبتنی بر مصرف است به طور معمول نرخ ثابت بر کالاهای مشمول اعمال می‌شود به فرودستان فشار بیشتری وارد می‌شود. همچنین این سوال مطرح می‌شود که مالیات‌های سنتی چون مالیات درآمد واقعا اهداف مرتبط با عدالت اجتماعی را به دقت دنبال کرده‌اند؟

با مصرف اما با چنین مالیاتی الزاما به صورت متناسب توزیع نمی‌شود. به این ترتیب، این دست از مالیات‌ها آثار نامطلوبی بر توزیع عادلانه درآمدها دارند.

در مالیات ارزش افزوده که نوعی مالیات مصرف است، به موازات افزایش درآمد در طبقات و دهک‌های مختلف جامعه، نسبت مالیات پرداختی به درآمد یا همان بار مالیاتی کاهش می‌یابد؛ به این معنا که خانوارهای کم‌درآمد نسبت بیشتری از درآمد خود را در مقایسه با خانوارهای پردرآمد برای مالیات ارزش افزوده پرداخت می‌کنند. به همین اثر مالیات ارزش افزوده خاصیت تنازلی اطلاق می‌شود. بدیهی است این نوع مالیات‌ها سبب می‌شوند که توزیع درآمدی به زیان دهک‌های کم‌درآمد جامعه تغییر کند. برای مثال، خانوار کم‌درآمد بیشتر درآمد خود را صرف خرید پوشاک، خوراک و هزینه مسکن می‌کنند که در نتیجه سهم زیادی از درآمد آنها صرف هزینه‌های مصرفی می‌شود. بنابراین، مالیات ارزش افزوده بیشتری نسبت به درآمد آنها می‌پردازند درحالی که افراد پردرآمد سهم بیشتری از درآمد خود را پس‌انداز می‌کنند و به همین دلیل نسبت کمتری از درآمد خود را صرف هزینه‌های مصرفی می‌کنند. به همین دلیل مالیات ارزش افزوده کمتری نسبت به درآمد خود می‌پردازند که این نشان‌دهنده تنازلی بودن این مالیات و همچنین بار مالیاتی بیشتر برای افراد کم‌درآمد است.

بر اساس یک تقسیم‌بندی مرسوم مالیات‌ها را می‌توان به ۳ دسته تناسبی، تصاعدی و تنازلی طبقه‌بندی کرد که هر یک از آنها آثار متفاوتی را بر توزیع درآمدها خواهند داشت. مالیات تناسبی به صورت درصد ثابتی از پایه مالیاتی تعریف شده که از مهم‌ترین اقسام آن می‌توان به مالیات درآمد اشخاص حقوقی و مالیات حقوق کارکنان دولت اشاره کرد. این مالیات به واسطه مکانیسم خاصی که دارد اثر توزیعی خنثی دارد.

آن‌طور که پیش‌تر در یکی از تحلیل‌های مرکز پژوهش‌های مجلس منتشر شده، در سیستم مالیات تصاعدی نرخ متوسط مالیات با افزایش پایه مالیاتی افزایش پیدا می‌کند. برای مثال، مالیات وضع‌شده بر درآمد اشخاص حقیقی در ایران بر مبنای ماده ۱۳۱ اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم از نوع تصاعدی است. بر این اساس، به موازات افزایش درآمد مشمول مالیات سالانه، نرخ نهایی مالیات ۱۵ تا ۲۵ درصد افزایش پیدا می‌کند. این نوع مالیات‌ها اثر مطلوبی بر توزیع درآمد دارند زیرا دهک‌های بالا نسبت بالاتری مالیات می‌پردازند و به این ترتیب شکاف درآمدی کاهش می‌یابد.

دسته سوم مالیات‌ها را مالیات‌های تنازلی تشکیل می‌دهد که یکی از مهم‌ترین اقسام آن، مالیات بر مصرف است. البته نرخ واحد و مثبت مالیات ارزش افزوده بر گسترده‌ترین پایه ممکن، در اساس مالیاتی «متناسب

چرا معافیت مالی در نظر گرفته می‌شود؟

پرداخت مالیات ارزش افزوده بوده‌اند. در حالت نسوم می‌توان برخی کالاها را بر اساس ماده ۷ و ۲۸ مصوبه مجلس درباره لایحه مالیات ارزش افزوده در سال ۹۹ مشمول مالیات شده‌اند و برخی دیگر بر مبنای ماده ۹ معافیت دارند البته مالیات مستتر درون نرخ تمام‌شده بایست نهاده‌های تولید در محاسبات لحاظ شده است. همچنین تغییر نرخ‌های قانون مالیاتی برخی از کالاها و خدمات مانند انواع دخانیات، نوشابه‌ها، گاز طبیعی و برخی از حامل‌های انرژی نیز در محاسبات لحاظ شده است. در حال چهارم صرفاً فهرست معافیت کالاها و خدمات مصوب مجلس در سال جاری مدنظر قرار گرفته و تغییر نرخ‌های قانونی مالیاتی لحاظ نشده است. در واقع در این حالت فهرست معافیت‌های مصوب مجلس مبنای کار قرار می‌گیرد و فرض می‌شود که نرخ مالیاتی سایر کالاها و خدمات همانند نرخ‌های مالیاتی مندرج در قانون مالیات ارزش افزوده مصوب ۸۷ باشد. بدیهی است نتایج حاصل از این حالت می‌تواند میزان اثرگذاری گسترش معافیت‌های مالیاتی بر شدت تنازلی بودن مالیات ارزش افزوده به مراتب بهتر از حالت نسوم نشان دهد. این ارقام با توجه به اینکه تصمیم مهم مجلس در کمیسیون تلفیق درباره افزایش مالیات ارزش افزوده به ۱۵ درصد رأی نیابرد، به تحلیل اثرات این طرح با نرخ ۹ درصد پرداخت شده است. با بررسی‌های صورت گرفته به نظر می‌رسد بار مالیاتی همه دهک‌های خانوارهای شهری در همه سناریوهای دیگر نسبت به سناریوی اول، یعنی همان سناریوی که هیچ معافیتی در نظر نمی‌گرفت، کاهش یافته است. برای نمونه، بار

یکی از مهم‌ترین اجزای قانون مالیات ارزش افزوده که در سال ۸۷ به شکل آزمایشی به تصویب رسید، فصل مربوط به معافیت‌ها است که برخی از موارد مندرج در فهرست معافیت‌ها با هدف کاهش بار مالیاتی دهک‌های پایین درآمدی و خارج کردن اقلام اساسی مورد نیاز این خانوارها تعبیه شده است. منطق حاکم بر معافیت سبب می‌شود که مالیات‌های پرداختی در قالب افزایش بهای محصول تولیدشده از خریدار کالاها اخذ شود. از این رو، بی‌توجهی به این موضوع مهم سبب می‌شود تا بار مالیاتی محاسبه‌شده برای هر یک از دهک‌های مختلف شهری و روستایی با کم‌پراوردی روبه‌رو شود. حال در مقابل تصمیم‌گیران کشور ۴ سناریو در مقابل مالیات ارزش افزوده وجود دارد. از یک سو می‌توانند همه کالاها را مشمول مالیات و به‌طور کلی معافیت مالیاتی را لغو کنند. در این سناریو کافی است که همه کالاها مصرف‌شده از سوی دهک‌های مختلف درآمدی در نرخ مالیات ارزش افزوده ضرب شود و به این ترتیب مقدار مالیات ارزش افزوده پرداخت‌شده از سوی هر دهک به دست می‌آید که از تقسیم آن بر درآمد هر یک از دهک‌ها می‌توان به نسبت مالیات پرداختی آنها دست یافت.

در حالت دوم می‌توان برخی کالاها مشمول و برخی دیگر را بر مبنای ماده ۱۲ قانون مالیات ارزش افزوده سال ۸۷ از مالیات ارزش افزوده معاف کرد. این حالت قربانت بیشتری با واقعیت دارد زیرا در درون کالاها معاف، مالیات مستتری وجود دارد که استرداد نشده است. در واقع برای تولید کالاها معاف، نهاده‌هایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند که برخی از آنها مشمول

کدام سناریو به سود کشور است؟

در عین حال یافته‌های مشابهی درباره بار مالیاتی دهک‌های روستایی به دست آمده است. بر اساس محاسبات بازوی نظارتی مجلس در میانه امسال در این بخش هم در همه سناریوهای بار مالیاتی نسبت به سناریوی اول یعنی اعمال کامل قانون کمتر می‌شود. بر این اساس، می‌توان گفت صرف‌نظر از معافیت‌ها و ساختار نرخ‌های مالیاتی، نظام مالیات ارزش افزوده ماهیتاً تنازلی است؛ به این معنا که بار مالیاتی دهک‌های درآمدی پایین جامعه بیشتر از بار مالیاتی دهک‌های درآمدی بالای جامعه است. حتی با وجود معافیت‌های در نظر گرفته شده در قانون سال ۸۷ و وسیع‌تر شدن آن در مصوبه امسال، ماهیت تنازلی این قانون پابرجا می‌ماند. از سوی دیگر، در مقایسه با حالت اول که همه کالاها و خدمات با نرخ‌های عادی مشمول مالیات هستند، بار مالیاتی تحمیل شده به همه دهک‌های درآمدی، چه در شهر و چه در روستا، در حالت دوم، سوم و چهارم کاهش می‌یابد؛ یعنی اعطای معافیت‌های مالیاتی موجب کاهش بار مالیاتی می‌شود که البته دور از انتظار هم نیست. همچنین با وجود وسیع‌تر شدن معافیت‌ها و افزایش نرخ مالیاتی برخی کالاها در یکی از مصوبه‌های امسال مجلس نسبت به قانون مالیات ارزش افزوده سال ۸۷ به کاهش بار مالیاتی دهک‌های پایین درآمدی کمک نکرده و موجب افزایش بار مالیاتی دهک‌های مورد بحث شده است. همچنین هنگامی که افزایش نرخ‌های مالیاتی مصوب مجلس در سال جاری (پیش از بحث‌های مرتبط با لایحه بودجه ۱۴۰۰) از محاسبات خارج شوند و صرفاً گسترش دامنه معافیت‌ها مدنظر باشد، بار مالیاتی دهک‌های درآمدی نسبت به حالت دوم کاهش یافته و از شدت تنازلی بودن مالیات ارزش افزوده نیز اندکی کاسته می‌شود.

کدام سناریو از فشار بر فرودستان می‌کاهد؟

می‌دهد. این به آن معناست که با اعطای معافیت‌ها می‌توان اندکی از شدت تنازلی بودن مالیات ارزش افزوده کاست اما نمی‌توان با آن نابرابری توزیع درآمدی را متاثر و اصلاح کرد. در این میان مشاهده می‌شود که تاثیر سیاست‌های معافیتی به شکل اندک هم‌اگر باشد برای خانوارهای شهری است که به نظر می‌رسد ذهنیت سیاست‌گذاران کشور هم تمرکز بر مسائل شهری در مقابل مشکلات روستایی است.

تغییرات نرخ‌های مالیاتی و فهرست معافیت‌ها بر اساس مصوبه سال ۹۹ شرایط برای دهک‌های درآمدی پایین شهری دشوارتر شده و شدت تنازلی بودن مالیات ارزش افزوده حتی نسبت به حالت اول نیز افزایش پیدا کرده است. با این همه، بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد که اعطای معافیت‌های مالیاتی نه‌تنها قادر به کاهش ضرب‌جینی در کشور نیست و تأثیری روی نابرابری درآمدی ندارد بلکه بعضی اوقات ضرب‌جینی را حتی افزایش

عکس: آیدیا فریدنی